

RECENZJA

ŻYWIOŁY. MOTYW POWIETRZA W LITERATURZE, KULTURZE I SZTUCE, red. K. Okroj, S. Pavlenko, M. Rzeczycka, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2024, ss. 175.

Recenzowana książka to czwarta monografia wieloautorska z opublikowanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego serii, poświęconej obecności żywiołów w literaturze, kulturze i sztuce¹. Tomy te są pokłosiem konferencji naukowych, organizowanych w latach 2016-2022 przez Zakład Rosjoznawstwa, Literatury i Kultury Rosyjskiej Instytutu Rusycystyki i Studiów Wschodnich UG. Monografia *Żywioły. Motyw powietrza w literaturze, kulturze i sztuce* tematycznie wpisuje się we wskazane – cykliczne – interdyscyplinarne przedsięwzięcie gdańskiego ośrodka naukowego jako kontynuacja jego kulturowo-literaturoznawczych tradycji. Warto też podkreślić, że stanowi ona solidny wkład w popularny w Polsce w ostatnich latach nurt badań nad szeroko pojętą problematyką sił przyrody oraz nad ich obecnością w różnych sferach ludzkiego życia. Uwidacznia się on w działalności, również konferencyjnej, innych ośrodków naukowych, a także w publikacjach (w tym monograficznych), poświęconych żywiołom i związanym z nimi motywom. Recenzowana pozycja niewątpliwie rozwija literacką, językową, kulturową, a także filozoficzno-religijną perspektywę studiów nad żywiołem powietrza jako jednym z niezbędnych warunków ludzkiej egzystencji.

Niezbyt obszerna, bo licząca 175 stron, monografia zaskakuje bogactwem i różnorodnością treści. Składa się na nią 15 artykułów. W znacznej większości są to prace literaturoznawcze i kulturoznawcze, w mniejszej liczbie – teksty, prezentujące badania

¹ Zob. poprzednie: *Żywioły. Motyw ognia w literaturze, kulturze i sztuce*, red. K. Arciszewska, U. Patocka-Sigłowy, Gdańsk 2018; *Żywioły. Motyw wody w literaturze, kulturze i sztuce*, red. I. Hubicka, S. Pavlenko, K. Arciszewska-Tomczak, Gdańsk 2020; *Żywioły. Motyw ziemi w literaturze, kulturze i sztuce*, red. L. Kalita, D. Oboleńska, U. Patocka-Sigłowy, Gdańsk 2022.

nad językiem oraz glottodydaktyką. Są one poprzedzone solidnym, dobrze skonstruowanym wstępem pt. *Czwarty...*, napisanym przez Kingę Okroj, Svetlanę Pavlenko i Monikę Rzeczycką. Uzasadniając potrzebę studiów nad powietrzem – żywiołem, który cechuje wieloznaczność, ambiwalencja i „istotny potencjał kulturotwórczy”, autorki odwołują się m.in. do niezwykle istotnej w tym kontekście i wciąż aktualnej refleksji metodologicznej Gastona Bachelarda.

Tom otwiera interesujący artykuł Anny Marchewki *Motyw powietrza i wiatru w „Dziejach” Herodota*. Zgodnie z zawartą w tytule zapowiedzią poświęcony jest znaczeniu i funkcjom motywu powietrza oraz innych, mieszczących się w jego polu semantycznym (takich jak burza, wiatr itp.), we wspomnianym dziele greckiego historyka w kontekście mitologii, a także filozofii starożytnej. Ciekawy i również prezentujący wysoki poziom merytoryczny jest tekst Marii Sibińskiej pt. *Etnogenetyczny mit Saamów: wiatr jako metafora sił witalnych w poemacie „Konkury syna Słońca w krainie olbrzymów”*. Autorka dokonuje w nim analizy motywu powietrza (wiatru), obecnego w poemacie o Synach Słońca saamskiego teologa i poety Andersa Fjellnera. Wykorzystanie przez badaczkę narzędzi analitycznych wypracowanych w ramach etnogenezy pozwoliło jej wysnuć wniosek, że dany motyw jest w tekście „żywiołem patronującym powstaniu życia” i jako taki stanowi metaforę sił witalnych.

Anna Reglińska-Jemioł w tytule swojego artykułu stawia pytanie o to, czy żywioł powietrza można ujarzmić. Próbując na nie odpowiedzieć, dokonuje przeglądu wybranych polskich tekstów poetyckich, prozatorskich i dramatycznych epoki oświecenia. Obejmuje on również repertuar teatralny oraz baletowy tego okresu: autorka koncentruje się na widowiskach, w których powietrze odgrywało rolę „formotwórczą”. Podjęta i zaprezentowana na siedmiu (zaledwie) stronach tekstu problematyka jest zatem, jak widać, bardzo szeroka. W wyniku takiego doboru materiału Anna Reglińska-Jemioł zmuszona była w wielu miejscach ograniczyć się jedynie do zasygnalizowania pewnych, skądinąd interesujących, kwestii (takich jak, na przykład, motyw lotów balonem czy obraz powietrza jako żywiołu „nieprzewidywalnego i humorzastego”). Niewątpliwie selekcja materiału analitycznego oraz / lub zawężenie problematyki badawczej do jednego aspektu dałyby możliwość nieco głębszego namysłu nad sformułowanym w tytule problemem, dzięki czemu podniosłoby wartość publikacji.

Analizie obrazu powietrza w zbiorze poetyckim Andrieja Murawjowa *Tauryda* poświęcony jest artykuł Anny Kościołek. Badaczka prezentuje ciekawą kontekstualną i zarazem „mitopoetycką”² interpretację wierszy, uwzględniając zaszyfrowane w nich odniesienia do mitologii i filozofii greckiej, do mitologii słowiańskiej, a także do *Biblii*.

Joanna Nowakowska-Ozdoba, z kolei, podjęła próbę pokazania – na wybranych przykładach – jakie funkcje pełnił obraz zamieci w rosyjskiej prozie XIX wieku, i cel ten z powodzeniem został przez nią zrealizowany. Tekst Agnieszki Lis-Czapigi po-

² Zob. И.П. Смирнов, *Место „мифопоэтического” подхода к литературному произведению среди других толкований текста (о стихотворении Маяковского „Вот как я сделался собакой”)*, [в:] *Миф – фольклор – литература*, под ред. В.Г. Базанова, Ленинград 1978, с. 86-203.

święcony jest funkcjonowaniu fenomenu powietrza i związanych z nim motywów w twórczości przedstawicieli pierwszej fali emigracji rosyjskiej, należących do praskiego stowarzyszenia literackiego „Skit”. Analiza przykładowych wierszy pozwoliła badaczce wysnuć wnioski, że w liryce poetów „Skitu” powietrze jest żywiołem ambiwalentnym o bogatych znaczeniach symbolicznych.

Ciekawy i nowatorski jest artykuł Anny Chudzińskiej-Parkosadze *Motywy powietrzne w powieści Wiktora Pielewina „Empire V”*. Autorka koncentruje swoją uwagę badawczą na dwóch motywach: lotu i wtajemniczenia, wpisujących się w „groteskowy kod” utworu i pokazujących, że symbolika powietrza ujawnia się w nim na kilku poziomach. Kolejna publikacja – autorstwa Tatiany Kopac – zawiera rozważania na temat dwóch powieści Jewgienija Wodołazkina: *Авуамоп* i *Брусбен*. Badaczka analizuje drogę do przemiany i sukcesu ich głównych bohaterów, uwzględniając obecne w obu utworach reminiscencje powietrzne.

Czytając artykuł Marty Rasielewskiej *Obraz Lilith na przestrzeni wieków. Analiza na podstawie powieści „Kocham cię, Lilith” Radosława Raka* odnosi się wrażenie, że niezupełnie wpisuje się on w tematykę tomu. Znajdujemy w nim bowiem interesującą refleksję na temat funkcjonowania figury Lilith w postmodernistycznej powieści R. Raka, lecz, niestety, związek tej postaci z żywiołem powietrza został zaledwie zasygnalizowany.

Coś złego wisi w powietrzu... Sztuka w czasach zarazy (na przykładzie wybranych dzieł) to tytuł artykułu Zofii Krasnopolskiej-Wesner, prezentującego historyczno-kulturowy przegląd obecności tematu powietrza morowego (zarazy, epidemii) w przykładowych dokumentach, dziełach literackich, ikonograficznych oraz na ołtarzach. Postaci anioła – istoty, która dzięki atrybutowi skrzydeł przynależy do sfery powietrznej – dedykowany jest tekst Ewy Szkudlarek. Autorka pokazuje kreacje anioła przydrożnego w tryptyku Jacka Malczewskiego *Za aniołem*. Odwołując się również do innych tekstów kultury: literackich, filmowych, czy instalacji Anny Mizerackiej, udowadnia, że przywoływanie w nich motywu anioła przydrożnego „łączy się z silną potrzebą poczucia bezpieczeństwa, a zwrot ku aniołowi staje się sposobem opanowania lęku [...]”.

Zgoła odmienny charakter posiada artykuł pt. *Podniebni herosi i asy przestworzy*. Jego autorzy – Aleksandra Hołomej i Michał Golubiewski cel swojej publikacji określili jako „zaprezentowanie na wybranych przykładach, w jaki sposób odwieczne marzenie człowieka o lataniu torowało drogę do konstruowania coraz doskonalszych maszyn latających”. Realizując go, analizują marzenia o lataniu, których uosobieniami w świecie antycznym byli m.in. Perseusz, Dedal, Bellerofont i Faeton, w nowożytnym zaś pionierzy lotnictwa, włączając w ich grono również polskich „asów przestworzy”.

Ostatnie artykuły zbioru prezentują badania z zakresu językoznawstwa oraz glotto-dydaktyki. Tekst Magdaleny Jaszczewskiej przynosi analizę – w ujęciu konfrontatywnym – polskich i rosyjskich przysłów oraz powiedzeń, zawierających leksem „wiatr”. Wprowadzeniem do studiów porównawczych nad konceptami „powietrze” i „воздух” jako elementami językowego obrazu świata jest artykuł Marcina Trendowicza. Z kolei zamykająca monografię publikacja Małgorzaty Marciszewskiej dotyczy nauczania ję-

zyka rosyjskiego jako obcego i zawiera przykłady ćwiczeń leksykalnych, związanych z tematem „transport powietrzny”.

Reasumując: teksty, zamieszczone w tomie *Żywioły. Motyw powietrza w literaturze, kulturze i sztuce* prezentują wieloaspektowe spojrzenie na różnorodne konfiguracje motywów, związanych bezpośrednio lub pośrednio z żywiołem powietrza. Pomimo tej różnorodności, niewątpliwie stanowiącej atut monografii, wyróżnia się ona spójną, dobrze przemyślaną strukturą. Nie wyczerpując, rzecz jasna, w zaprezentowanych studiach nad fenomenem powietrza wszystkich kontekstów filozoficzno-religioznawczo-kulturowo-językowych, publikacja otwiera nowe perspektywy dla poszukiwań w zakresie tej tematyki.

Agnieszka Gozdek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin